

PENSAR INSTITUCIONALMENT: VIURE ÈTICAMENT LA POLÍTICA

Joan Manuel del Pozo,

PROFESSOR DE FILOSOFIA A LA UDG I
MEMBRE DEL CONSELL ASSESSOR DE LA FCE

El pensador nordamericà Hugh Hecla ha dedicat un dels seus darrers llibres a la qüestió del pensament institucional; quan vaig veure'n el títol –“Pensar institucionalment” a Paidós, 2014– em va despertar un interès especial perquè feia temps –força anys, no és pas un rampell recent– que em preocupava l'avenç de la degradació institucional que percebia en el nostre país, tant a Catalunya com a Espanya, i també a Europa, tot i que d'una altra manera. El drama, a més, és que recentment hem assolit cims notables d'aquesta degradació, que tenen a veure (molt) amb la corrupció, però no només amb ella, com veurem. L'esperança davant del drama és que el canvi polític que s'està vivint obri algunes esclletxes, qui sap si finestres o portes, a una autèntica nova política de qualitat ètica: en parlarem en forma de preguntes finals.

És habitual parlar de la multiplicitat de crisis que vivim damunt de la crisi més aparatosa i dolorosa, la crisi economicosocial lligada al daltabaix financer arribat dels Estats Units l'any 2008 i finalment 'naturalitzat' dramàticament entre nosaltres, però

“Les institucions són l'aire de la llibertat democràtica”

no és ara el nostre objecte principal. Perquè, damunt d'aquesta 'mare de totes les crisis' alguna de les seves filles –com la crisi institucional– amenaça de sobrepassar la dimensió de la que sembla materna. I no pas perquè les lesions que provoqui de manera immediata siguin més visibles, més escandaloses, més doloroses que la de la 'mare' de totes les crisis. En absolut. El problema és que la crisi institucional avança d'una manera gairebé 'asimptomàtica', com aquells càncers d'òrgans vitals que només expressen símptomes molt poques setmanes abans de fulminar irremeiablement qui els porta amagats molt temps sense saber-ho. Aquest és el drama de fons de la crisi institucional.

Aquesta crisi és sobretot una crisi, segons l'autor esmentat –amb el qual comparteixo les principals tesis de fons però no pas de manera literal ni totes elles–, de *pensament institucional*, és a dir, de capacitat política i cívica de comprendre quines són les regles del joc democràtic i de saber-les i voler-les complir com a part essencial de la vida del sistema. L'autor recorre a la imatge de la virtut ètica central de la pràctica esportiva, popularitzada també aquí amb la noció de 'fair play' o 'joc net' o, simplement, compliment de les regles del joc, tant les escrites o reglamentàries com les que podríem anomenar 'consuetudinàries' o 'bones formes'. És tan habitual parlar del 'joc democràtic' quan parlem de convivència democràtica que la imatge esportiva es comprèn amb facilitat. Doncs, bé, si seguim fent ús de la imatge hem de reconèixer que el *joc net* democràtic no és habitual o, encarapitjor, que tothom comença a estar molt tip del joc brut en les nostres democràcies.

Joc brut que inclou en primer lloc, per descomptat, tota l'activitat delictiva coneguda amb el genèric 'corrupció' –que equivaldria, en el futbol, a faltes dins de l'àrea– però també totes les altres faltes i joc violent –encara que l'àrbitre no el vegi i no el sancioni– com ara: ús partidista de les institucions, tant a efectes econòmics de supervivència dels partits, com a efectes propagandístics amb comunicació manipulada i sectària; simplificació i distorsió del llenguatge polític; argumentació política reduïda a confrontació desqualificadora

“Alguns polítics confonen el pensament i l'actitud institucional amb la fredor i la distància del buròcrata i s'equivoquen de mig a mig”

–el cèlebre 'i tu més'–; menyspreu a les minories o als adversaris; confusió entre espai, símbols i interessos públics i espai, símbols i interessos privats i partidistes; insolvència i displicència en les tasques de representació –valgui la redundància– *representativa de debò* (el cèlebre 'no ens representeu' de les manifestacions de protesta que, ben llegit, vol dir 'ens representeu formalment, perquè us hem elegit segons regles vàlides, però exerciu molt malament la representació', i per això 'sou representants però *no representatius*'). Al capdavall, tot rau en una incapacitat o manca de voluntat de preservar els mínims indispensables de joc net per a un reconeixement universal de les institucions com a bé públic fonamental, en tant que objectivacions històriques i socials de valor per als ciutadans.

Una institució –pública, principalment– no és un simple instrument sinó una finalitat en si mateixa –tot i que no una finalitat 'última' en el sentit que evidentment pot ser modificada, canviada o fins i tot eliminada–; i el drama de no pensar institucionalment comença precisament quan, sobretot els partits, les veuen com a exclusius instruments de la seva pretesament superior missió de govern: no s'adonen que és imprescindible governar des del respecte absolut al marc de les institucions –és a dir, dins i no fora del *terreny de joc*–, no utilitzant el marc per fer-ne estelles de diner o de posicions de privilegi, o de propaganda, o d'abús del poder.

Governar institucionalment és governar des del respecte institucional a la pluralitat constitutiva de tota democràcia; i s'acosta més a l'exercici de l'*auctoritas* o acció des de la força de la raó i el joc

net que a la 'potestas' imperial i predemocràtica (o postdemocràtica?, podria preguntar algun analista afinat), és a dir, al poder cru, al poder nu, a la força sense raó, és a dir, al *joc brut*. Ara que es busca la cèlebre *governança* –que pot degradar-se en un nou *mantra* per encobrir deficiències bàsiques– com a expressió suprema de la implicació múltiple, cívica i compromesa entre representants i representats, és moment de recordar que només hi haurà governança de debò a partir de governs institucionalment nets, respectuosos i oberts; qualsevol simulació de *governança* sense aquestes condicions serà una manipulació més, un acte més de cinisme molt característic de les persones incapaces de pensar institucionalment.

L'autor de referència constata que la forma de pensar (post)moderna desconfia inherentment de les institucions perquè li constitueixen barreres i contrapesos limitadors del seu 'viatge individualista' per la vida, que és la forma d'autocomprensió de la vida pròpia de la cultura neoliberal. Però viure en una cultura que dona l'esquena a les institucions equival a intentar viure en un cos sense esquelet o a fer servir un idioma sense gramàtica, és a dir, un contrasentit.

De tota manera, l'expressió 'pensament institucional' té un risc enorme, que seria confondre-la amb la idea que els individus s'han de 'sotmetre' sense esperit crític a les institucions o que han de viure amb criteris burocràtics i ultralegalistes; això equivaldria a contraposar pensament institucional i llibertat, ras i curt. Però òbviament, si volem viure –com no pot ser d'altra manera– democràticament, aquesta contradicció seria inacceptable. I és que de fet no hi ha tal contradicció. O només hi és com a paradoxa en els termes en què, genialment, Kant va sintetitzar la dificultat del (con)viure humà: "la insociable sociabilitat humana!", va exclamar en un de tants moments de la seva lucidesa intel·lectual; com quan va construir la imatge del colom enfadat amb l'aire, que pensava que si no fos per l'aire que el frenava volaria més de pressa, tot ignorant que sense aire no podria ni arrencar el vol. Doncs, bé, les institucions són l'aire de la llibertat democràtica: és gràcies a l'aparent 'limitació' que ens plantegen

“Pensar institucionalment és comportar-se amb ètica política, és a dir, és ser congruent amb la idea clàssica que el bé i la justícia individual només pot realitzar-se plenament en un context de bé i justícia col·lectiva”

(com l'aire per al colom) que podem fer batre les nostres ales i volar lliurement fent el nostre projecte vital carregat de sentit i valor, justament també perquè les institucions són dipòsit i garantia de valors assumits socialment.

És important remarcar el que el pensament institucional NO és: sobretot –contra el que podria semblar a alguna persona poc reflexiva– no és en absolut pensar en termes burocràtics o organitzatius, que corresponen professionalment a gerents i administradors, però no a la ciutadania ni als polítics; alguns polítics confonen el pensament i l'actitud institucional amb la fredor i la distància del buròcrata i s'equivoquen de mig a mig, perquè la institució necessita burocràcia però no s'hi pot reduir mai, sota pena de desnaturalitzar-se.

Un Parlament és un bon exemple d'aquesta confusió. Un Parlament, institució central de tota democràcia, necessita (molta) burocràcia, però només és creïble si viu i és percebut socialment en termes de defensa dels valors socials, des de la confrontació d'idees i projectes i amb estil sincer de debat i diàleg polític, elements tots ells ben allunyats de qualsevol concepció burocràtica o tecnocràtica. Un Parlament és institucionalment molt exigent: se'l pot degradar molt –i molts es degraden en aquests termes– quan se'l conforma cada vegada més a partir de candidatures 'disciplinàries de partit' i molt poc representatives socialment, quan el domina fèrriament el 'mandat imperatiu' (prohibit constitucionalment, per a més inri), quan l'ofega la disciplina burocràtica dels

grups, quan la confrontació d'idees es converteix en desqualificació personal o grupal, quan el diàleg és impracticable, quan els missatges es construeixen més pensant en la propaganda política que en la dotació de sentit a les respectives polítiques, etc.

De la mateixa manera que pensar en l'art no és el mateix que tenir una visió artística del món, pensar institucionalment és molt més que pensar l'organització i les regles institucionals. Pensar institucionalment –que és un deure principal dels representants institucionals però no exclusiu d'ells, sinó propi de tota la ciutadania– és apreciar i respectar els valors i regles formals que cada institució encarna; és acceptar que el pòsit social i històric de cada institució és un llegat digne de ser preservat per poder-ne gaudir col·lectivament i poder-lo millorar o fins i tot canviar radicalment, però sempre des de la voluntat d'infondre valor –nou o renovat, si cal, però valor– a les relacions interpersonals, socials i polítiques i fer que vagin més enllà de l'òptica individualista.

Des d'aquest punt de vista, podem afirmar que el pensament institucional és una exigència ètica; qui pensa institucionalment està en condicions de superar almenys parcialment el divorci dramàtic entre ètica i política que una certa modernitat va decretar des del Renaixement; pensar institucionalment és comportar-se amb ètica política, és a dir, és ser congruent amb la idea clàssica que el bé i la justícia individual només poden realitzar-se plenament en un context de bé i justícia col·lectiva i, a l'inrevés, que no són possibles el bé i la justícia col·lectiva si no es conrea el bé i la justícia individual.

No podem acabar sense una mirada urgent a la nostra situació concreta, més en forma de preguntes que de respostes atesa la novetat de tot plegat: quina expectativa és més raonable davant l'avenç de noves forces i propostes polítiques – que es presenten elles mateixes com a crítiques radicals de la 'vella política'–: pensaran i actuaran institucionalment en contrast amb la degradació institucional que ha provocat la vella política? O consideraran que les institucions són eines de la

“Les noves forces polítiques vénen a donar nova vida a les institucions o se'n declaren –si no enemigues– adversàries per principi?”

vella política que cal relativitzar i *deconstruir* per guanyar espais per a la seva nova política? Vénen a donar nova vida a les institucions o se'n declaren –si no enemigues– adversàries per principi? Si un ciutadà els demana que *pensin institucionalment*, se sentiran afalagats com a compromesos amb una perspectiva ètica de la política –joc net, respecte a regles i valors socialment assumits– o se sentiran indignament convidats a reproduir formes que consideren obsoletes? Consideraran que les institucions són propietat de la ciutadania –i per tant, dignes del màxim respecte– o que són, si no propietat, símbol directe de 'la casta' i, per tant, mereixedores de desqualificació i menyspreu? Si fos així, en sabran crear de noves i igualment respectables com a garantia de joc net democràtic per a tothom o pretendran, segons la imatge esmentada, que la societat visqui en un cos sense esquelet o parlant una llengua sense gramàtica? •